EVALUATIE

Programma Eems-Dollard 2050

November 2019

Colofon

Auteurs	: Henk Smit (Wing) en Melissa Onwezen (provincie Groningen)
Opdrachtgever	: Opdrachtgeversoverleg Eems Dollard 2050
Gedelegeerd opdrachtgever	: Emiel Hakvoort (Programmamanager ED2050)
Datum	: 13 november 2019

Procesevaluatie programma Eems-Dollard 2050

Aanleiding

Rijk en regio werken structureel aan ecologische verbetering van het Eems-Dollard estuarium. De aanpak betreft een samenhangende inzet van middelen, maatregelen en onderzoeken op basis van een meerjarig adaptief programma Eems Dollard 2050. Het programma is gestart op 1 juli 2016 en heeft een looptijd tot en met 2020 (enkele pilots lopen langer).
Directe aanleiding voor de evaluatie is de afspraak zoals vastgelegd in het programmaplan 2016-2020 en is een noodzakelijk instrument voor adaptieve sturing. De uitkomsten van deze evaluatie zijn, naast de monitoringsrapportage en de nog uit te voeren actualisatie van het streefbeeld op de thema's ecologie & hydromorfologie en economie & omgeving, een belangrijke bouwsteen voor het nieuw op te stellen programmaplan 2021-2026.
Los van de formele kant geven ook de ontwikkelingen in de omgeving (o.a. klimaatverandering) en tussentijdse resultaten aanleiding tot de evaluatie. Na meerdere pilots te zijn gestart komt het programma nu in een overgangsfase richting opschaling van de verschillende pilots, waarbij een integrale benadering met andere opgaven in het gebied zoals bv. klimaatverandering en bodemdaling essentieel is.

Doel

Doel van deze evaluatie:

a) Analyseren van de inzet, aanpak en resultaten van de eerste tranche op basis waarvan opdrachtgevers, financiers en partners zich een mening kunnen vormen over de voortgang.
b) Ophalen van leerpunten die als input dienen voor het ontwerp van de tweede tranche doelen, projecten, organisatie en financiering.

Analysekader

De evaluatie is gestart met het opstellen van een analysekader. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen de startcondities (input), het werkproces (throughput) en de resultaten (output). Door deze onderdelen in samenhang te bekijken ontstaat een compleet beeld.

Aanvankelijk was de bedoeling een uitgewerkt beeld te geven van output in relatie tot input en throughput. Gaandeweg het proces bleek echter dat er nog onvoldoende inhoudelijke resultaten beschikbaar zijn om deze analyse te maken. Het onderzoek heeft zich daardoor meer gericht op het ophalen, delen en analyseren van leerervaringen tijdens de uitvoering.

Aanpak

De aanpak was tweeledig:
1) beschrijving van het proces en feiten;
2) Uitvoeren van een lerende evaluatie met partners in het netwerk.

Voor de beschrijving van proces en feiten is een deskstudie uitgevoerd voor het opstellen van een overzichtsdocument (huidige resultaten, organisatiestructuur, lopende processen, etc.) en zijn interviews afgenomen. Deze interviews zijn gehouden met projectleiders en sleutelpersonen die in de programmaperiode een rol van betekenis hebben gespeeld, waarbij alle partners zijn betrokken. Alle fasen vanaf het voorafgaande MIRT onderzoek, de kwartiermakersperiode en de uitvoering van de

eerste programmaperiode zijn in beschouwing genomen. Met de resultaten is een chronologische feitelijke procesbeschrijving gemaakt om het geheugen van de deelnemers op te frissen en hen daarmee in staat te stellen een eigen oordeel te vellen.

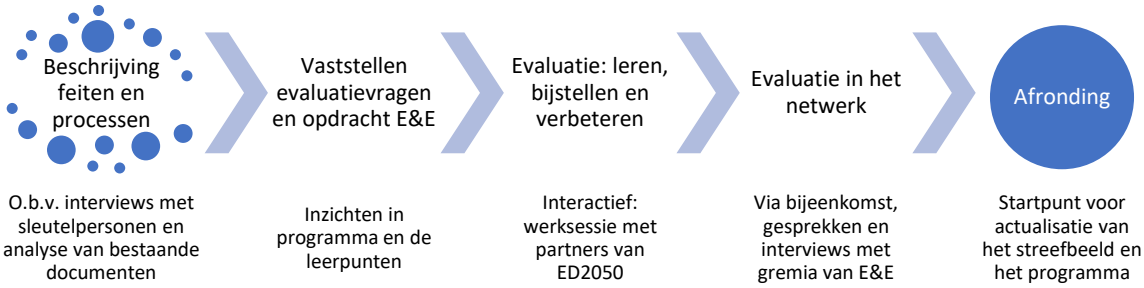

De aanpak van de lerende evaluatie is in samenspraak met opdrachtgevers, programmamanager en stuurgroep E&E tot stand gekomen. De onafhankelijkheid en objectiviteit van de aanpak is daarbij geborgd door:

1. De wijze van vraagstelling en aanpak in werksessies die uitnodigen tot zelfreflectie en kritische houding;
2. In elke werksessie een “friskijker” van buiten de Eems Dollard uit te nodigen die de rol had om onbevangen vragen te stellen en bevindingen vanuit andere context te interpreteren. Deze rollen zijn uitgevoerd door: Pieter den Besten (ministerie IenW), Wim Sterk (Rijkswaterstaat) en Ruud de Jong (RCW Waddenzee).
3. De uitvoering van de evaluatie onder verantwoordelijkheid van een persoon die buiten het werkproces staat.

Op basis van de procesbeschrijving en verkennende gesprekken is in samenspraak met de programmamanager een aantal thema's benoemd waarop thematische verdieping belangrijk was, te weten:

a) Beleid & borging,
b) Financiën & risico’s
c) Communicatie & omgevingsmanagement.

Voor deze onderwerpen zijn professionals, opdrachtgevers en stuurgroepleden uitgenodigd uit het netwerk van het programma ED2050 en de 14 aangesloten projecten. Door middel van enquêtes, werksessies en interviews per thema zijn de bevindingen opgehaald en teruggekoppeld.
In de eindfase zijn de belangrijkste conclusies voorgelegd aan de stuurgroep E&E. Sommige conclusies werden onderschreven en bij andere conclusies werden enkele nuances geplaatst.
Ten slotte zijn op 3 oktober de belangrijkste bevindingen getoetst in een brede groep van betrokken professionals uit de Eems Delta (overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen). In deze sessie zijn de conclusies vertaald naar aanbevelingen voor de volgende programma periode. De definitieve conclusies, doorkijk en aanbevelingen zijn in deze notitie samengevat.

Conclusies

De evaluatie heeft geleid tot zes hoofdconclusies, aangevuld met een toelichting.

1. **Het Programma Eems-Dollard 2050 heeft een structuur en werkwijze ontwikkeld waarmee in drie jaar tijd concrete resultaten geboekt zijn, een brede samenwerking tot stand is gekomen en er een goede energie tussen de partijen heerst.**

   a. Er is een stevige samenwerking tussen partijen ontstaan en er heerst een goede energie in het programma en de projecten.
   b. Er is slim ingespeeld op kansen binnen nationale programma’s zoals PAGW en IBP-VP, die zijn of worden verzilverd in projecten.
   c. De verankering in de stuurgroep Ecologie en Economie in Balans in de Eemsdelta (E&E) en het Bestuurlijk Platform zorgt voor stabiele inbedding bij natuur- en milieuorganisaties,

bedrijfsleven en overheden in de Eemsdelta, lost problemen op en bundelt doorzettingskracht.

d. Het programma geeft meerwaarde door losse projecten te verbinden en te faciliteren, en nieuwe projecten te initiëren. De programmastructuur met 14 eigenstandige projecten werkt in deze fase over het algemeen goed, maar de regie om verbinding tussen de projecten te realiseren, kon sterker.

2. **Het is nog vroeg voor het trekken van inhoudelijke conclusies op basis van het gestarte onderzoek en de pilots in uitvoering. Een inhoudelijke analyse gericht op de tweede tranche kan nu starten maar vraagt geduld.**

   a. De uitvoeringsprojecten en pilots beginnen nu inhoudelijke resultaten op te leveren. Ook komt gedegen kennis over ontwikkeling van het systeem beschikbaar uit de resultaten van hydromorfologisch onderzoek (HV spoor) en het monitoringsprogramma. Deze data komt geleidelijk beschikbaar. De resultaten vanuit het HV-spoor ondersteunen de ingezette strategie en oplossingsrichtingen van slibonttrekking en invang.
   b. Het programma verwacht nog resultaten uit projecten en pilots voor verduidelijking over mogelijke opschaling of nieuwe projecten. Voor herprogrammering is het nodig de resultaten van het hydromorfologisch onderzoek, de pilots en de uitvoeringsprojecten in onderlinge samenhang te analyseren. Dit om tot een aangescherpte strategie te komen voor systeemverbetering en gezonde/veilige leefomgeving. De analyse kan nu starten, maar vraagt ook om geduld zodat ook latere resultaten worden meegenomen bij de analyse.
   c. Tegelijk kan niet gewacht worden tot alle resultaten van de projecten bekend zijn, om te starten met de voorbereiding van de voor de hand liggende (no-regret) vervolgstappen (opschaling) vanwege de lange voorbereidingstijd. Dit vraagt ook om duidelijke go-no-go momenten.

3. **Een hoofdoorzaak voor vertroebeling van het systeem is de slibproblematiek. Om tot een gedegen aanpak te komen is het essentieel het sedimentmanagement in het programma in te bedden. Nu is er met Duitsland op dit gebied onvoldoende vastgelegd voor een gemeenschappelijke aanpak.**
   a. Sedimentmanagement in het hoofdsysteem betreft invang, sedimenteren, baggeren en verspreiden van sediment in havens en de vaargeul door Nederland en Duitsland. Een integraal en gezamenlijk sedimentmanagement met Duitsland is essentieel.
   b. Tegelijk zijn ontwikkelingen rond de vaargeul naar Emden en het Emssperwerk van grote invloed op de effectiviteit van de Nederlandse aanpak van de slibproblematiek. Tijdige en bestuurlijke alertheid hierop is essentieel.
   c. Recente afspraken tussen Duitsland en Nederland (5 april 2019) om tot een gezamenlijke ecologische strategie voor sediment management te komen bieden een kader om hier concreet mee aan de gang te gaan. De gemaakte afspraken vragen om een daadkrachtige follow-up en politieke aandacht op rijksniveau.

4. **De verbinding met Rijksprogramma's en beleid op het gebied van KRW, POV waddendijken, Natura 2000 en de Gebiedsagenda Wadden 2050 is goed gelegd. De verbindingen van het programma met regionale ontwikkelingen op het land en met andere economische sectoren kan beter of moet tot stand worden gebracht.**

   a. De volgende ontwikkelingen in de regio lijken relevant om meer bij het programma te betrekken en nieuwe kansen te benutten om daarmee de draagvlak voor de opschaling te vergroten: zoetwaterbehoefte en -aanbod, landbouwtransitie, klimaatadaptatie, krimp/welzijn in de directe omgeving en de energietransitie.
   b. Relevante economische sectoren moeten zichtbaarder en concreter aan het programma verbonden worden voor een brede maatschappelijke verankering. Hierbij zijn in beeld: recreatie/toerisme, energie, industrie, bouw en landbouw.

5. **De programmaorganisatie is de afgelopen 3 jaar gegroeid en heeft zich geprofessionaliseerd. De gekozen structuur van programma coördinatie met deelprogramma's en 14 zelfstandige projecten heeft voor de eerste tranche goed gewerkt, maar behoeft herijking gezien de ambities voor verdere opschaling en verbreding. Ervaringen uit afgelopen drie jaar hebben de volgende leerpunten voor een vervolg opgeleverd**

   a. Risico-management binnen de afzonderlijke projecten is veelal goed belegd. Door de samenhang van uitvoering van (sommige) projecten (werken in een keten met gedeelde verantwoordelijkheden) is het noodzakelijk om ook op programmaniveau de risico's goed te managen.
   b. Het programma heeft goede communicatie activiteiten georganiseerd en ondersteund, maar heeft ook kansen gemist door gebrek aan een duidelijke communicatiestrategie en continuïteit in de uitvoering. Het programma heeft een duidelijkere programmacommunicatie nodig: een verhaal dat landt in de brede maatschappij, betere zichtbaarheid samen met de projecten en een actieve marketing, onder meer van slibproducten.
   c. Doorleefd eigenaarschap bij partners kan beter. Men voelt zich eigenaar van project waar men zelf een actieve rol in heeft, maar in veel gevallen is de betrokkenheid bij het programma als geheel minder. Breed eigenaarschap zal een randvoorwaarde zijn voor succesvolle ketensamenwerking en gebiedsbrede samenwerking.
   d. Door het accent op uitvoering ('schop in de grond') was de financiering van projecten geborgd. Een overkoepeld programma dat verbindt, faciliteert en nieuwe projecten initieert, vraagt ook om programmafinanciering. Het regelen hiervan heeft onevenredig veel tijd gevergd van het programmamanagement. Het is sterk aan te bevelen de programmafinanciering aan de voorkant van de volgende programmaperiode goed te regelen.

6. **Er is brede waardering voor de ambitie en strategie van het programma om het hardnekkig ecologisch probleem van vertroebeling in het estuarium structureel aan te pakken. Om dit te verzilveren mag het programma actiever sturen in het bewaken van samenhang tussen de afzonderlijke projecten.**

   a. De hoofdstrategie van de eerste tranche is een combinatie van systeemgericht onderzoek, een strategie voor de aanpak van slib en integrale uitvoeringsprojecten langs de kust. Deze lijnen werden ook herkend, maar vragen in de volgende programmaperiode om herziening gezien de samenhang op gebieds- en projectniveau.
   b. De uitvoering heeft zijn vorm gekregen in concrete projecten in het veld. Daarmee is het programma goed zichtbaar en gewaardeerd. Concrete projectresultaten zijn ook voorwaarde voor voortgang en positieve energie in het programma.
   c. De sterke gerichtheid op de uitvoering van afzonderlijke projecten vertroebelt echter soms ook het zicht op de hoofdstrategie in het programma, nl. herstel van het systeem zelf als structurele oplossing. Het programma moet op samenhang blijven sturen van werken aan systeemherstel, en tegelijk de sliblast in het systeem verminderen en leefgebieden langs de randen herstellen.

Doorkijk

Uit de workshops, gesprekken en stukken zien we door de oogharen de volgende mogelijke ontwikkelingen die kunnen worden meegenomen en getoetst tijdens de kennis- en strategietafels die worden georganiseerd voor de actualisatie van het streefbeeld. Ook dienen deze ontwikkelingen als referentiekader voor de aanbevelingen die hierna volgen.

1. **Maatschappelijke ontwikkelingen** zoals klimaatverandering, energietransitie en landbouwtransitie vragen om het doel en aanpak van het programma (nadrukkelijker) te verbinden met deze nieuwe opgaven, naast de huidige koppeling in de 1^{e}-tranche met de waterveiligheidsopgave.

2. Plannen m.b.t. verdieping van de vaargeul naar Emden, Duits-Nederlandse afspraken over een ecologische strategie voor sediment management en nieuwe inzichten uit het Hydromorfologisch onderzoek vragen om een opname van het **sedimentmanagement** in het programma ED2050. Voor de tweede tranche kan dit intensivering en zichtbaardere samenwerking met Duitsland betekenen, maar ook het samen ontwikkelen van pilots, zoals de pilot buitendijkse sedimentatie.

3. Huidige losse projecten laten zich goed bundelen tot grotere **gebiedsbrede vervolgprojecten**. Dit lijkt aan de orde te zijn voor:

    a. Opschaling kleirijperij en brede groene dijk naar volledige 12 km
    b. Opschaling Groote Polder naar gebiedsontwikkeling Delfzijl Zuid
    c. Ophogen landbouwgrond met integrale aanpak op grotere schaal

    Hierbij is directe koppeling tussen de verschillende gebiedsontwikkelingen noodzakelijk.

4. Van inrichting **naar beheer en gebruik.** Na de aanleg van nieuwe gebieden zal de aandacht zich gaan verleggen naar beheer, de inrichting en het gebruik. Het gaat daarbij om toeristisch/recreatief gebruik door mensen, het beheer van de natuurfunctie, en de relatie van het estuarium met de maatschappelijke omgeving. Ook het beheer van de bestaande kwelders en baggerwerkzaamheden als doorgaande beheeractiviteiten vragen om meer aandacht.

Aanbevelingen

Tot slot worden onze aanbevelingen weergegeven, gebaseerd op de zes hoofdconclusies (die in cursief herhaald worden).

1. *Conclusie: het Programma Eems-Dollard 2050 heeft een structuur en werkwijze ontwikkeld waarmee in drie jaar tijd concrete resultaten geboekt zijn, een brede samenwerking tot stand is gekomen en er een goede energie tussen de partijen heerst.*

Om ook in de komende programmaperiode resultaatgericht te blijven opereren bevelen we het volgende aan:

a. Bundel de opgaven voor de nieuwe programmaperiode slim met de bestaande projecten en nieuwe (gebieds-)opgaven. In verbreding ligt zowel de kans als de valkuil. Verbreed je scope daarom doelmatig en houdt het werkbaar. Bespreek dit in de planningsfase met de partners.
b. Richt een programmastructuur in die gebiedsgerichte en integrale projecten initieert en faciliteert. Heb daarbij voldoende aandacht voor het bredere netwerk van E&E, waar ED2050 zich in beweegt (de ED2050 community), naast de formele structuren.
c. Blijf nationale en regionale bestuurlijke inbedding goed borgen en verbreed de bestuurlijke en maatschappelijke basis.
    I. Zorg voor een programmatische en/of bestuurlijke verbinding met de circuits waar de belangrijkste ontwikkelingen plaatsvinden: landbouwtransitie, economische structuurversterking regio, klimaatadaptatie incl. zoetwater, en energietransitie. Door juiste koppelingen te vinden en kansen te creëren voor deze agenda's houdt het programma zijn momentum vast, zoals dat de afgelopen jaren ook succesvol gedaan is door de koppeling met waterveiligheid.
    II. Zorg voor uitgebalanceerde rolverdeling tussen Rijk-Regio (gemeente, waterschap en provincie) en voor de stuurgroep E&E. Rijk en provincie mogen meer geprononceerd hun eigen rol pakken binnen het programma om de uitdagende opgaven, zowel aan land- als waterzijde, goed aan te kunnen.

2. *Conclusie: het is nog vroeg voor het trekken van inhoudelijke conclusies op basis van het gestarte onderzoek en de pilots in uitvoering. Een inhoudelijke analyse gericht op de tweede tranche kan nu starten maar vraagt geduld.*

    Aanbeveling:
    zet voor het komende anderhalf jaar een routekaart uit met getrapte slagen van interpretatie. Communiceer dit met je omgeving. Zorg er voor dat een go/no go moment voor de opschaling van ED2050 het resultaat wordt van een serie van interpretaties en conclusies.

a. De verwachte oplevering van HV-kennis geeft samen met de uitkomsten van de kennispapers en kennistafels een eerste richting.
b. De uitkomsten van de pilots en projecten moeten zo veel mogelijk in het komend jaar (2020) op tafel komen, ook als resultaten nog pril zijn. Ze dragen ook bij aan het ontwikkelen van een programmastrategie (opschalingstrategie of pilotfase verlengen of niet door).
c. Diverse programmaprocessen lopen parallel aan elkaar en hebben een ander tijdspad. Dit vraagt om een genuanceerde herprogrammering die rekening houdt met de verschillende looptijd van pilots en timing van opschaling.

3. *Conclusie: een hoofdoorzaak voor vertroebeling van het systeem is de slibproblematiek. Om tot een gedegen aanpak te komen is het essentieel het sedimentmanagement in het programma in te bedden. Nu is er met Duitsland op dit gebied onvoldoende gemeenschappelijkheid.*

   Om het hoofddoel van een meer helder estuarium systeem (natuurlijk troebel) dichterbij te brengen bevelen we het volgende aan:

   a. Zorg ervoor dat samenwerkende partijen in staat zijn de technische, bestuurlijke en juridische obstakels die ontstaan bij de opschaling van projecten te overwinnen. Twee voorbeelden:
      I. Bestuurlijke verankering door vaststelling van binnendijkse slibinvang in gebiedsvisies en later in inpassingsplannen;
      II. Juridische bewegingsruimte om werkzaamheden te verrichten in Natrua2000 kweldergebied en aanpassing van achtergrondwaarde voor toepassing slib.

   b. Organiseer dat Nederlandse en Duitse partijen nog meer en zichtbaarder gaan samenwerken aan sediment management. Omdat dit een proces van lange adem is, is het verstandig hier direct op te acteren, c.q. de inspanningen te verhogen. Naast de ecologische strategie voor sedimentmanagement (afgesproken op 5 april) zouden ook de verdieping van de vaargeul naar Emden en het beheer van het Emssperrwerk op de agenda van deze samenwerkingsprojecten moeten komen. Een nadrukkelijker bestuurlijke borging van de samenwerking met Duitsland en politieke aandacht op rijksniveau is nodig.

4. *Conclusie: de verbinding met Rijksprogramma's en beleid op het gebied van KRW, POV waddendijken, Natura 2000 en de Gebiedsagenda Wadden 2050 is goed gelegd; de verbindingen van het programma met regionale ontwikkelingen op het land en met andere economische sectoren kan beter of moet tot stand worden gebracht.*

   Aanbevelingen:

   a. Blijf de verbinding met de Rijksprogramma's goed onderhouden en geef ze voldoende zichtbaarheid in het programma. Blijf het onderscheidend vermogen met andere rijksprojecten goed in de gaten houden en positioneer ED2050 daarmee strategisch in deze netwerken. Hier is nog veel te winnen.
   b. Neem in de programmastrategie de relevante economische sectoren mee door bij de gekozen strategieën meekoppelkansen met economische activiteiten in beeld te brengen en te versterken. Hier is nu al enige aandacht voor, maar de verbinding kan sterker en beter zichtbaar gemaakt worden. Hierdoor wordt de maatschappelijke betekenis van het programma beter zichtbaar voor samenwerkingspartners, opdrachtgevers en de maatschappelijke omgeving.

5. *Conclusie: de programmaorganisatie is de afgelopen 3 jaar gegroeid en heeft zich geprofessionaliseerd. De gekozen structuur van programma coördinatie met deelprogramma's en 14 zelfstandige projecten heeft voor de eerste tranche goed gewerkt, maar behoeft herijking gezien de ambities voor verdere opschaling en verbreding.*

   Ervaringen uit afgelopen jaren en de conclusies uit werksessies en interviews hebben de volgende leerpunten voor een vervolg opgeleverd:

   a. Risico gestuurd werken op programmaniveau biedt grote meerwaarde en is nodig om ketenafhankelijkheden tussen projecten in samenwerkingsverbanden goed te kunnen

managen. We bevelen aan hier direct mee te starten en risico gestuurd werken geleidelijk in te voeren, zodat bij de start van de tweede programmaperiode de werkwijze operationeel is.

b. Het programma heeft een duidelijkere programmacommunicatie nodig. Een verhaal dat landt in de brede maatschappij, zichtbaarheid samen met de projecten en marketing van slibproducten. Geef meer prioriteit aan programmacommunicatie binnen het programma door het vrijmaken van capaciteit en middelen. We bevelen verder aan dat de verantwoordelijke hiervoor ook een coördinerende rol neemt in het afstemmen tussen communicatiemedewerkers van de participerende organisaties. Dit levert voor het programma veel op en er is grote behoefte aan.
c. Doorleefd eigenaarschap bij partners kan beter. Men voelt zich eigenaar van een project maar minder van het programma. Dit wordt belangrijker bij ketensamenwerking en gebiedsbrede samenwerking. We adviseren om als onderdeel van de herprogrammering een ronde langs de partnerorganisaties te maken en de eigen ambities en prioriteiten van de organisaties beter in beeld te krijgen.
d. Een overkoepelend programma vraagt ook om programmafinanciering. Het regelen hiervan heeft de afgelopen jaren onevenredig veel tijd gekost. We bevelen aan dit voor de volgende tranche aan de voorkant goed te regelen. Daarbij is het belangrijk rekening te houden met de planningswijzen en -momenten van de financierende organisaties. Rijkswaterstaat geeft daarbij aan dat programmagelden in hun systematiek het beste gealloceerd kunnen worden op het moment dat een uitvoeringsproject gestalte krijgt.

6. *Conclusie: er is een brede waardering voor de ambitie en strategie van het programma om het hardnekkig ecologisch probleem van vertroebeling in het estuarium structureel aan te pakken. Om dit te verzilveren mag het programma actiever sturen in het bewaken van samenhang tussen de afzonderlijke projecten.*

Aanbevelingen:

a. Blijf een verbinding houden tussen de programmastrategie (op basis van kennisinzichten en resultaten) en de projecten.
b. Confronteer je voortgang in projecten en in het programma regelmatig met het streefbeeld en de gestelde ambities.
    I. Laat je partners meedenken tijdens het actualiseren van het streefbeeld en het aanscherpen van de ambities zodat ook hun belangen worden erkend. Dit zal zorgen voor waardering van het programma en zichtbaarheid.
    II. Een auditor of project-controller kan helpen bij het bewaken van de samenhang in het programma helpen door een spiegel voor te houden
c. Richt je vooral op het systeem herstel i.p.v. individuele projecten voor bereiken van ecologische meerwaarde. Toch is het belangrijk dat de meerwaarde van meekoppelkansen zoals landschappelijke-, circulaire- , maatschappelijke-, of andere waarden worden onderschreven binnen het programmaplan. We bevelen aan om beide aspecten (systeemherstel en meekoppelkansen) in evenwicht een plek te geven in het nieuwe programmaplan.

Ten slotte

Deze evaluatie kon tot stand komen dankzij de goede medewerking en de open houding van vele direct betrokkenen, indirect betrokkenen en gasten. We willen iedereen die een bijdrage heeft geleverd hartelijk danken voor de inzet! Bij alle workshops merkten we de positieve energie en de oprechte wil om lessen te trekken en het beter te willen doen.

We wensen jullie veel succes bij het gebruik van deze “lessons learned” op weg naar de volgende fase van het Programma Eems-Dollard 2050.

Henk Smit en Melissa Onwezen

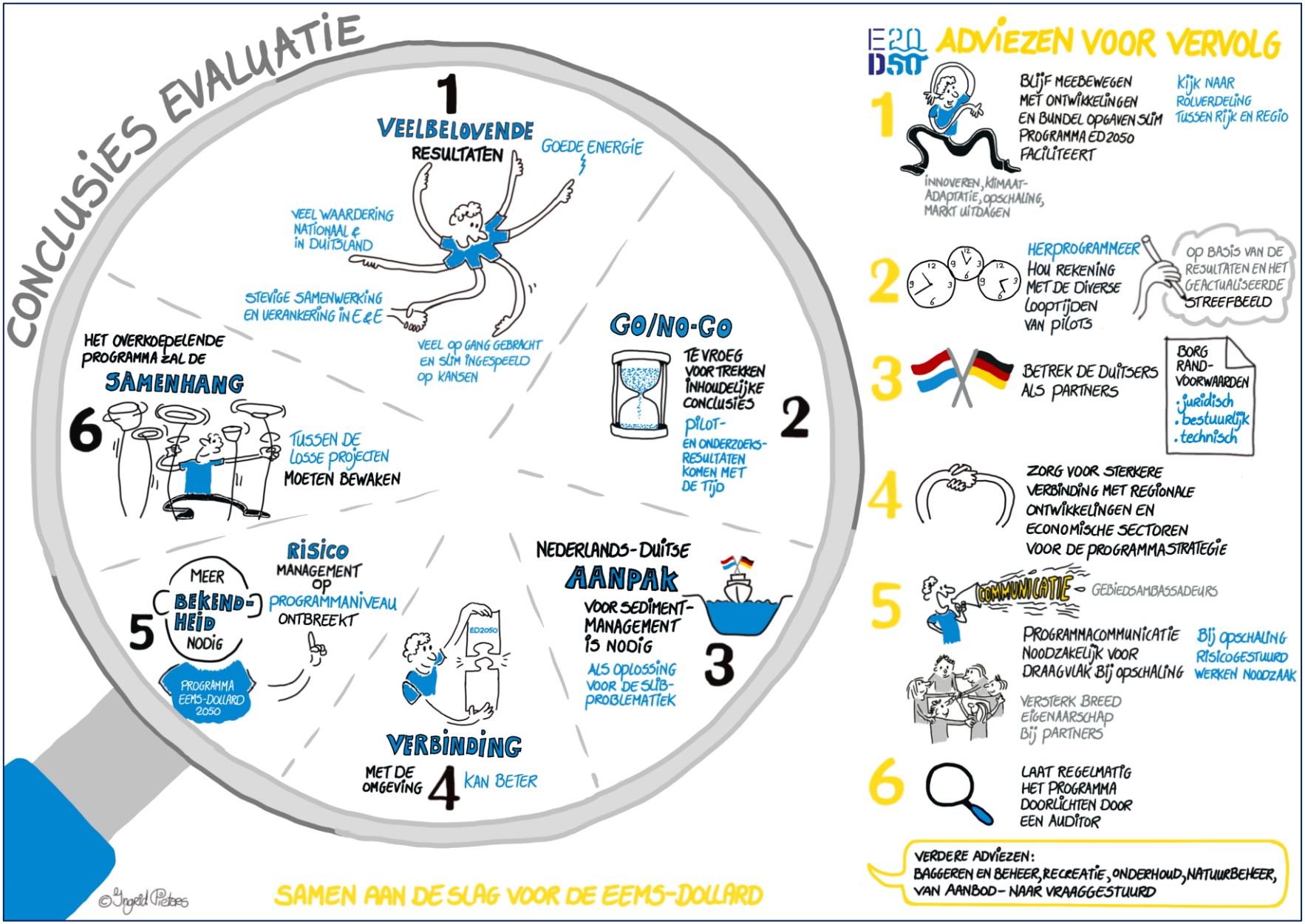
CONCLUSIES EVALUATIE
1
VEELBELOVENDE RESULTATEN
GOEDE ENERGIE
VEEL WAARDERING NATIONAAL & IN DUITSLAND
STEVIGE SAMENWERKING EN VERANKERING IN E&E
VEEL OP GANG GEBRACHT EN SLIM INGESPEELD OP KANSEN
2
GO/NO-GO
TE VROEG VOORTREKKEN INHOUDELIJKE CONCLUSIES
PILOT- EN ONDERZOEKS-RESULTATEN KOMEN MET DE TIJD
3
NEDERLANDS-DUITSE AANPAK
VOOR SEDIMENT-MANAGEMENT IS NODIG
ALS OPLOSSING VOOR DE SLIB-PROBLEMATIEK
4
VERBINDING
MET DE OMGEVING KAN BETER
ED2050
5
MEER BEKENDHEID NODIG
PROGRAMMA EEMS-DOLLARD 2050
RISICO MANAGEMENT OP PROGRAMMANIVEAU ONTBREEKT
6
HET OVERKOEPELENDE PROGRAMMA ZAL DE SAMENHANG
TUSSEN DE LOSSE PROJECTEN MOETEN BEWAKEN
SAMEN AAN DE SLAG VOOR DE EEMS-DOLLARD
©Ingrid Pieters
E20 DSD ADVIEZEN VOOR VERVOLG
1
BLIJF MEEBEWEGEN MET ONTWIKKELINGEN EN BUNDEL OPGAVEN SLIM PROGRAMMA ED2050 FACILITEERT
KIJK NAAR ROLVERDELING TUSSEN RIJK EN REGIO
INNOVEREN, KLIMAAT-ADAPTATIE, OPSCHALING, MARKT UITDAGEN
2
HERPROGRAMMEER
HOU REKENING MET DE DIVERSE LOOPTIJDEN VAN PILOTS
OP BASIS VAN DE RESULTATEN EN HET GEACTUALISEERDE STREEFBEELD
3
BETREK DE DUITSERS ALS PARTNERS
BORG RAND-VOORWAARDEN
.juridisch
.bestuurlijk
.technisch
4
ZORG VOOR STERKERE VERBINDING MET REGIONALE ONTWIKKELINGEN EN ECONOMISCHE SECTOREN VOOR DE PROGRAMMASTRATEGIE
5
COMMUNICATIE
GEBIEDSAMBASSADEURS
PROGRAMMACOMMUNICATIE NOODZAKELIJK VOOR DRAAGVLAK BIJ OPSCHALING
BIJ OPSCHALING RISICOGESTUURD WERKEN NOODZAAK
VERSTERK BREED EIGENAARSCHAP BIJ PARTNERS
6
LAAT REGELMATIG HET PROGRAMMA DOORLICHTEN DOOR EEN AUDITOR
VERDERE ADVIEZEN:
BAGGEREN EN BEHEER, RECREATIE, ONDERHOUD, NATUURBEHEER,
VAN AANBOD- NAAR VRAAGGESTUURD